

Kalemname

e-ISSN: 2651-3595

Haziran/June 2020, 5 (9): 182-219.

**Sosyal Bilimlerde Araştırma Yaklaşımları erevesinde Din Eğitimi Biliminde
Kullanılan Yöntem ve Teknikler**

Emrah Gençer

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din
Bilimleri Bölümü

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Social Sciences Institute, Department Of
Philosophy And Religious Sciences

Ankara/Turkey

basgenc_06@hotmail.com

ORCID orcid.org/0000-0002-6530-3892

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 20.06.2020

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June

Cilt / Volume: 5 Sayı /**Issue:** 9; **Sayfa / Pages:** 182-219.

Atıf / Cite as: Gençer, Emrah. "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yaklaşımları erevesinde Din Eğitimi Biliminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler ". Kalemname 5 / 9 (Haziran 2020): 182-219.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewedby at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

Öz.

Bilimsel araştırmaların nasıl yürütüldüğünü bilmek hem sosyal bilimler hem de din bilimleri için önemli bir konudur. Araştırmalarda problemi ortaya koymak, çalışmanın önemini ve amacını açıklamak, bu probleme uygun yöntem ve teknikleri belirlemek, araştırmayı ilerletme aşamalarını ve bu süreçte nelere dikkat edileceğinin bilinmesinden geçmektedir. Bu makalede; sosyal bilimlerde araştırma yaklaşımları çerçevesinde Din Eğitimi biliminde kullanılabilir yöntem ve teknikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bilimsel bir çalışma hazırlanırken uygulanması gereken kurallar vardır. Önemli olan kurallardan birisi de araştırmacının konuyu bilimsel yöntem ve teknikler muvacehesinde yani bir metodoloji çerçevesinde hazırlaması gerekmektedir. Makalenin amacı da, Din Eğitimi Bilimi araştırmacıları için yöntem ve yaklaşım noktasında onlara ışık tutarak konu hakkında teknik bilgiler vermek, uygun örnekler ile konuyu pekiştirmeye çalışmaktır. Çalışmamızda; Din Eğitimi bilimi ile ilgili yapılan çalışmalar, sosyal bilimler alanında ortaya çıkan yöntem ve yaklaşımlar, nicel yaklaşım, nitel yaklaşım ve karma yaklaşım araştırma yöntemlerine dair literatürdeki bilgiler göz önüne alınarak literatür taraması yapılmıştır. Bu başlıklar çerçevesinde de var olan literatür incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Eğitimi Araştırma Yöntemi, Bilimsel Araştırma Yaklaşımları, Yöntem ve Yaklaşımlar, Sosyal Bilimlerde Yöntem ve Yaklaşımlar.

Methods And Techniques Used In The Science Of The Religion Education In The Framework Of Research Approaches In Social Studies

Abstract

Knowing how researches are done is an important issue for social studies and theology. It's all about stating the problem, explaining the importance and aim of the study, deciding on the techniques and methods suitable for the solution of the problem, stages of the process and knowing the things needed to be careful about. Methods and techniques used in the science of religion education in the framework of research approaches in social studies are revealed in this article. There are rules to obey while preparing a scientific study. One of the important rules is that the researcher must prepare the study using scientific

methods and techniques. The aim of preparing this article is to give technical information to researchers of science of religion education about the subject while enlightening the researchers at the point of methods and techniques and reinforcing the subject with appropriate examples. In our study; the studies about the science of religion education, methods and approaches in the field of social studies are done literature review considering the information about quantitative approach, qualitative approach and mixed approach searching methods in literature. The literature that exist in the frame of these titles are examined.

Key Words: Religion Education, Ways Of Religion Education Research, Approaches Of Scientific Studies, Methods And Approaches, Methods And Approaches In Social Studies.

Giriş

Bilim ile din arasındaki ilişkinin niteliği tarihsel süreçte sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Batıda bu tartışma bir çatışmaya dönüşmüş ve Aydınlanma, Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte birçok fikir akımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Felsefe ve fikir alanındaki bu çatışma sürecinde Natüralizm, Materyalizm ve Pozitivizm gibi düşünce akımları ile güçlenen bilimsel düşünce hâkimiyetini ilan ederken, dini alan zayıflamış ve batı toplumları hızlı bir sekülerleşme sürecine girmiştir.¹

Her bilim için, kendisine özgü bilimsel yöntem ve tekniklere sahip olduğundan bahsetmek mümkündür. “Eğitim Bilimi çerçevesinde araştırma; eğitsel gerçekliğin araştırılması için yapılan metodolojik bilimsel süreç demektir.”² Yöntem ise, bu gerçeklik açıklamasına ulaşmak için tutulan yoldur.³ Bu sebeple yöntem, bilimsel bir bilgi ortaya koymak için araştırmacılara hazırlamakta oldukları çalışmalarını için süreci nasıl yönetmesi gerektiği hakkında sistematik bir yol haritası çizmektedir. Yöntem, araştırmalarda nasıl sorusuna verilecek cevabı ararken araştırma teknikleri ise bu süreçte hedefe ulaşmak için uygulanan araçların tamamıdır.⁴

1 Engin Akyürek, Ortaçağ'dan Yeniçağ'da Felsefe ve Sanat (İstanbul: Kabaı, 1994), 25.

2 Hermann Röhrs, Forschungsmethoden in der Erziehungswissenschaft, Verlag W. Kohlhammer Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1971, s. 41 akt. Cemal Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 9. (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 76.

3 Cemal Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 9. (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 76.

4 Özcan Güngör, Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş El Kitabı, 1. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 11.

Bilinmeyene giderek, bilinenleri çoğaltma çabalarının tümü, araştırma adı altında bir araya getirilebilir. Bir yönü ile araştırma, bilinmeyen şeylere ulaşmak için tutulan yolların ortak adıdır. Bu açıdan bakıldığında bütün bilimlerde araştırmadan faydalanıldığı görülmektedir. Adı ve konusu ne olursa olsun her bilimsel çalışmada araştırmadan bir araç olarak faydalanılabilir. Bilimsel araştırmalar objektif olmalı, tarafsız olarak ele alınmalı, bilimsel yöntem ve teknikler kullanılarak yapılmalıdır. Aksi takdirde yapılan çalışmaların bilimsel geçerliliği bulunmamaktadır.

Herhangi bir bilim dalını, o alanda gerçekleştirilmiş bilimsel çalışmalardan tanımamız mümkündür. Bir bilim dalı, bilimsel alandaki yerini bilimsel çalışmalarda kullandığı model, yöntem ve kendine ait terminoloji geliştirerek oluşturulabilir. Bilimsel bir disiplin olarak varlığını kabul ettirmesi yeni olsa da Din Eğitimi Bilimi de kendi alanında gelişim sağlayarak bilimsel alandaki yolunda hızla ilerlemektedir. Her bilim dalında olduğu gibi Din Eğitimi bilim dalında da yapılan faaliyetlerin niceliksel özelliği kadar niteliksel özelliği de önemlidir. Bilimsel çalışmaların niteliği, bilim dalının alandaki yerini belirlemede önemli bir etkidir.⁵

Ülkemizde Din Eğitimi biliminin nasıl konumlandırıldığı konusunda alanın kurucusu olarak ifade edebileceğimiz Prof. Dr. Beyza Bilgin; “Din Eğitimi’nin bilim olarak (teoride) ilahiyatın bir yan disiplini olarak düşünülebileceği gibi, eğitimin bir yan disiplini olarak da düşünülebilir. Ayrıca o, hayatın bütünü ile ilgilenen çok boyutlu bir problem alanı olarak da kabul edilebilir. Pratikte ise Din Eğitimi, bir okul görevi olarak düşünülebildiği gibi, bir aile görevi olarak, bir cami görevi ve cemaat etkileşimi olarak da düşünebiliriz”.⁶

Din Eğitimi, din ve eğitim kavramlarından meydana gelmiş bir tamlamadır. Yapısında din ve eğitim gibi iki farklı alan bulunduran bu tamlamanın, yapısını oluşturan kavramlardan farklı bir tanımının yapılması gerekmektedir. İlk bakışta, bu tamlamada dinin ön planda olduğu ve bu yeni alana eğitimin katkısının sınırlı olacağı izlenimi oluşmaktadır. Oysa din eğitimi, tek başına din değildir. Din eğitimi, tek başına eğitim de değildir. Yani din eğitimi bu haliyle ne dinin tanımını ne de eğitimin tanımını vermektedir. Din eğitimi, dinden

5 Veyssel K. Altun, “Din Eğitimi Alanındaki Bilimsel Çalışmaların Seyri Hakkında Bir Değerlendirme”, Artuklu Akademi 2/2 (28 Aralık 2015): 3.

6 Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi (Ankara: Gün Yayıncılık, 2001), 28.

ve eğitimden bağımsız değildir. Din Eğitimi din ve eğitim kavramlarının bir araya gelmesiyle, din ve eğitimden bağımsız bir alan haline gelmiştir. ⁷

Türkiye’de Din Eğitimi’nin bilimsel bir disiplin haline gelmesi yakın zamanda olmuştur. Bu yeni alanın kısa zamanda gelişip bilimsel alandaki varlığını hissettirmesinin temel nedeni böyle bir ihtiyacın fark edilmiş olmasıdır. Cumhuriyet Dönemi’nden bu yana Türkiye’de din derslerinin okullarda verilmesi meselesi hep tartışıla gelmiştir. Bu tartışmalarla birlikte ilkokul, ortaokul ve liselerde kademeli olarak din derslerinin konulması, imam-hatip okullarının açılıp yaygınlaşması, yukarıda bahsi geçen ihtiyacı hissettirecek sebeplerdi. Nitekim Din Eğitimi alanında yapılan ilk bilimsel çalışmalar da din derslerinin durum ve problemleri alanında olmuştur. ⁸

Eğitim bilimi çerçevesinde araştırma; eğitsel gerçeğin açıklanması için yapılan metodolojik bilimsel süreç demektir. Metot ise bu gerçeğin açıklanmasına ulaşmak için tutulan yoldur. Burada üzerinde durulması gereken, bilim olmak için bilimsel araştırma yöntemlerini kullanmanın gerekliliğidir. Dolayısıyla Din Eğitimi biliminin araştırmalarında kullandığı/kullanması gereken bilimsel araştırma yöntemlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Fakat bu konu çok boyutluluk göstermektedir. Disiplinler arası özellik taşıyan, üstelik tarih, dini metin, güncel ve gelecek boyutlu olan bir araştırma alanının tek bir yöntem veya yöntemler grubu ile çalışması imkânsızdır. Bu açıdan bakıldığında Din Eğitimi bilimi çok yönlü araştırmaya izin veren bir metodoloji, bir bilimsel araştırma aracı geliştirmek durumundadır. Bu araç manevi bilimsel metodun yanında deneysel anlayışı da içermelidir. Hatta bu araç, şimdiye kadar iki taraf arasında hüküm sürmüş olan zıtlıkları da aşmış olmalıdır. ⁹

Din Eğitimi yöntemlerinin bilimselleştirilmesi ile tarihten günümüze din eğitimi ve öğretiminde kullanılan ve yeni üretilen yöntemlerin, günümüz din eğitiminde; hangi seviyelerde, hangi tür hedeflere ulaşmak için, hangi konuların öğretiminde, ne tür teknik ve materyallerle birlikte ve nasıl kullanılabileceğinin bilgisinin, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleriyle elde edilmesi süreci kastedilmektedir. ¹⁰

7 Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/2 (2013): 117.

8 Suat Cebeci, Din Eğitim Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi (Ankara: Akçağ, 2005), 101.

9 Muhiddin Okumuşlar, “Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği”, Din Eğitimi El Kitabı, 5. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 69.

10 Nurullah Altaş - Mustafa Köylü, Din Eğitimi, 8. (İstanbul: Ensar, 2017), 71.

Eğitimde kullanılan genel öğretim yöntemlerinden başka her konunun, her branşın özelliklerine göre özel öğretim yöntemleri vardır. Aynı bir alan olması sebebiyle din eğitimi ve öğretiminin de kendine özgü özel öğretim yöntemleri kullanılmalıdır. Ancak din eğitimi, değişik alanlarda, farklı hedef kitlelere, farklı niteliklerde uygulanmaktadır. Bu sebeple değişik kategorilerdeki din eğitimi, her birine ait özel metotlarla yürütülmektedir. Hangi alandaki din eğitiminde hangi yöntem kullanılacağı, mesleki din eğitiminde okutulan meslek derslerinin her birinde hangi yöntemlerin nasıl uygulanacağı, deneysel yöntemlerle yapılacak bilimsel çalışmalarla tespit edilecektir.¹¹ Çalışmamızda; Din Eğitimi bilimi ile ilgili yapılan çalışmalar, sosyal bilimlerde ortaya çıkan yöntem ve yaklaşımlar, nicel yaklaşım, nitel yaklaşım ve karma yaklaşım araştırma yöntemlerine dair literatürdeki bilgiler göz önüne alınarak literatür taraması yapılmıştır. Bu başlıklar çerçevesinde de var olan literatür, sosyal bilimlerdeki yöntem ve yaklaşımlar ve Din Eğitimi bilimindeki yöntemler bağlamında incelenmiştir. Din eğitimi biliminde yapılan çalışmaların yelpazesi gün geçtikte genişlemektedir. Acuner'in hazırlamış olduğu çalışmada örneğini görebileceğimiz gibi Din Eğitimi bilimi alanında yapılan çalışmalara yönelik çalışmaların da yapıyor olması alanda büyük bir ilerleme olduğunun göstergesidir.¹² Makalemizde; sosyal bilimlerde mevcut yöntemlerden hareketle kısaca tanıtımlar yapılarak konu ile ilgili örnekler verilecektir.

Dinin kendisi, esasları ve öğretileriyle yakından ilgilenen, dinin teorik bilgileri yanında onun eğitim-öğretimini, bunlarla ilgili uygulama ve tecrübelerin mazideki ve bugünkü durumlarını, dini inancın eğitimle ilişkisi konularını ele alan Din Eğitimi Bilimi artık kendi kendine has alanı, metotları, ilke ve prensipleri olan bağımsız bir bilim dalıdır. Din Eğitimi biliminin araştırma yaklaşım ve yöntemleri ile alakalı literatür incelendiğinde Tosun'un ve Okumuşlar'ın belli tasnifler yaparak Din Eğitimi biliminde kullanılan yaklaşım ve yöntemlere araştırmalarında yer verdikleri görülmektedir. Bu makalede de öz olarak bu yöntemlere yer verilmiştir.

Araştırma Yaklaşımları, Yöntemleri ve Örnekleriyle Din Eğitimi Bilimi

Din Eğitimi bir bilim dalı olarak düşünüldüğünde çok geniş bir araştırma alanına sahiptir. Bilimsel araştırma metotları bağlamında bu geniş araştırma alanını

11 Altaş - Köylü, Din Eğitimi, 72.

12 Hacı Yusuf Acuner, "Türkiye'de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmalarında Yöntem Sorunu", 1. Din Eğitimi Kongresi, Kocaeli, Türkiye, 26 - 28 Ekim 2017.

düşündüğümüzde, din eğitiminin farklı araştırma yaklaşım ve yöntemlerini kullanması gerektiğini görürüz. Tarih, metin ve alan araştırmalarında kullanılan tüm metotlar, din eğitiminin kendi alan özellikleri doğrultusunda kullandığı metodolojiyi oluşturmaktadır.¹³

Bilinmeyene uzanarak, bilinenleri artırma çabalarının tümü, araştırma adı altında toplanabilir. Bir yöneyle araştırma, bilinmeyenleri ulaşmak için tutulan yolların adıdır. Bu açıdan bakıldığında, bütün bilimlerde araştırmadan faydalandığı görülür. Adı ve konusu ne olursa olsun, her bilimsel çalışmada araştırmadan bir araç olarak faydalanılır. Bilimsel araştırma, problemleri güvenilir çözümler aramak amacıyla; -planlı ve sistemli olarak- verilerin toplanması, analizi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilmesi sürecidir. Araştırma yoluyla, yeni bilgi, teknoloji, metot veya yeni ürünleri daha uygun şartlarda elde etmek mümkün olur. Bilimsel araştırma yaklaşımlarını kuramsal (teorik) ve deneysel (ampirik) olarak iki ana kategoriye ayırmak mümkündür.¹⁴

1. Kuramsal (Teorik) Araştırma

Kuramsal araştırma, bir objeyi veya olguyu tanımayı, anlamayı ve açıklamayı amaçlar. Kuramsal araştırma bilgi ile ilgili soyut bir yöntemdir. Başka teorilerden hareketle nedensel açıklamaları öngörür. Kuramsal araştırma, kavramların açıklanmasına katkı sağlar ve hipotez formu altında kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya koyar. Kuramsal araştırmada araştırmacı kendi elde ettiği verileri değil başkalarınınkini kullanır. Kuramsal araştırma yorumlama işlevi ile olgulara, nesnelere yeni birer anlam vererek açıklamaya çalışır; ele alınan konuyu aydınlatmak için uygun teorik bilgilerin tamamlanmasını, analizini ve sunulmasını içerir.¹⁵

Din Eğitimi biliminde kuramsal araştırma yöntemi çoğunlukla kutsal ya da daha önce yazılmış dini metinlerin içerik araştırması şeklinde kullanılmaktadır. İçerik araştırması, yazılı ve sözlü malzemenin sistematik olarak incelenmesi tekniğidir.¹⁶

13 Cemal Tosun, "Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye'de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları", Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 2/1 (2009): 300.

14 Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", 70.

15 Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", 70.

16 R. Sommer ve B. B. Sommer (1986), A Practical Guide to Behavioral Research, N.Y.: Oxford University Press. akt. Muhiddin Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", Din Eğitimi El Kitabı, 5. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 70.

Din Eğitimi bilimindeki içerik analizleri söylemin görünen veya ilk bakışta algılanan içeriği yerine, gizli içeriğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedirler. Araştırmacının kendi yorum ve çıkarımlarına dayandığı için sübjektif yanlar taşımaktadır.

“Nipkow Din Eğitimi araştırmalarında metod hususunda ayrıntılı bilgi vermektedir. Onun tespitlerine göre, “Dini Eğitimi biliminde uzun süre normatif-dedüktif yöntem kullanılmıştır. Daha sonraları manevi bilimsel-hermönetik yaklaşım hâkim olmaya başlamıştır. Son yıllarda ise, 1970’lerin başlarından itibaren, manevi bilimsel pedagoji yerini empirik-analitik ve dialektik-eleştirel eğitim anlayışına bırakma eğilimine girmiştir. Aynı gelişme Din Eğitimi alanı için de geçerlidir”.¹⁷ Bu yöntemler kısaca şöyle izah edilebilir.

1.1. Normatif Yöntem

Normatif yöntem, eğitimde ve din eğitiminde kullanılan en eski yöntemdir. Konu ve öğretmen merkezli eğitim anlayışının yöntemidir de denilebilir. Öğrenen ve hedef merkezli eğitim anlayışının yaygınlaşmasından sonra, önemini tam anlamıyla yitirmemekle birlikte, yerini büyük ölçüde diğer yöntemlere bırakmış gözükmektedir.¹⁸

Bu yöntem belli normları esasa alan ve bu normlardan tümden gelim yoluyla sonuca ulaşmaya çalışır. Din ve Din Eğitimi araştırmaları açısından bu yöntem, inanç, fikir ve davranış normlarını bir üst değer olarak kabul eden yaklaşımdır. Bu anlayışa göre, din eğitiminin bütün boyutlarında o dinin kutsal metinlerinde ve geleneğinde yer alan normlar esasa alınmalıdır. Din Eğitiminin konusu, amacı, ilgili bilimleri ve teorik boyutları ilgilendiren din dersinin hedefleri, konuları, muhtevaları ve metotları, üst değer olarak kabul edilen bu normlardan çıkarılır.¹⁹

Normatif anlayış; Din Eğitimi bilimi açısından bakıldığında gerekli ve önemli bir yaklaşımdır. Çünkü kutsal metinler, gelenek ve bunların normları olmaksızın Din Eğitiminin söz edilemez. Ancak bu yöntem tek taraflıdır, her şeyi teolojik açıdan görmektedir.²⁰

17 Karl Ernst Nipkow, “Grundfragen der Religionspädagogik”, in: K: Wegenast Religionspädagogik, Darmstadt, 1981, C. I, s. 367 akt. Cemal Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 9. (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 76.

18 Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 80.

19 Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 79.

20 Okumuşlar, “Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği”, 71.

1.2. Manevi Bilimsel – Hermenötik Yöntem

Bu yöntemin merkezinde “anlama” kavramı yer almaktadır. Din Eğitimi açısından bakıldığında yine metne bağlılık söz konusudur. Normatif yöntemden farkı ise metnin, günün insanı tarafından günün şartları ve birikimi doğrultusunda anlaşılmasının esas alınmış olmasıdır.²¹

Manevi bilim yönteminde yazılmış olan araştırmalar yazımlar kendi başına bir bütünlük arz eder. Bu yazımlara ait kendine özgü bazı parçalar, yazımların geneli olarak ele alınmamalı ve bu şekilde değerlendirilmemelidir. Bu yönüme göre yazın bir bütün olarak kabul edilir ve kendisine ait bir takım özelliklere sahiptir. Bu nedenle manevi bilimsel yönüme göre inceleme yapılırken yazın kendi bütünlüğü içinde ele alınır.

Manevi bilimsel hermenötik pedagojisinde amaçlar oldukça önemlidir. Ama amaçların isabetini sınamak için ampirik bulgulara ihtiyaç vardır. Burada sadece eğitimi veren kimselerin sübjektif yaklaşımları söz konusudur. “Eğitim biliminde anlama yalnızca metne bağlı olmamalıdır, aksine eğitim gerçekliğine de dayanmalıdır. Anlama, Eğitim Bilimi araştırmalarının hepsinde tabii bir tamamlayıcı olarak yer almak durumundadır. Anlama olmaksızın sosyal bilimsel bir araştırma mümkün değildir.”²² Öte yandan, eğitim araştırmalarında sadece hermenötik yeterli olmaz. Çünkü onun var olanlar üzerine (metinler, tarihi olaylar gibi) uygulanabildiğini ve dolayısıyla şu andakini tespit edip yeni bir şey getirebilmesi için ampirik ve diyalektik yöntemler ile birlikte kullanılması gerekir.²³

Manevi bilimsel anlayışın yaygınlaşmasıyla birlikte, Eğitimde ve Din Eğitiminde hermenötik yaklaşım ağır basmaya başlamıştır. Hermenötik anlayışa geçildiği zaman normatif-dedüktif yaklaşımda bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Konu ve öğretmen merkezli anlayış, öğrenen ve hedef merkezli anlayışa dönüşmesiyle önemini yitirmeye başlamış ve bu sıkıntılarının önemli kısmı aşılmıştır. Ancak norm problemleri tam olarak aşılamamıştır. Çünkü, yine merkezde kutsal metin ve normalar bulunmaktadır. Getirilen yenilik, o metin ve normaların zamana göre kendi tecrübeleri çerçevesinde anlamak olmuştur. Aslında bu küçümsenecek bir gelişme sayılmazdı.²⁴ “Hermenötik görüşün üstünlüğü, problemi

21 Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 80.

22 Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 81.

23 Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 81.

24 Nipkow, “Grundfragen der Religionspädagogik”, in: K: Wegenast Religionspädagogik, Darmstadt, 1981,C. I, s. 362-363 akt. Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 9. (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 80.

yukarıdan çözmek yerine uygulama ile bağlantı kurarak, eğitim gerçekliğini yorumlayarak çözmek istemesindedir.”²⁵ Ancak bu yaklaşım da Din Eğitimi araştırmaları açısından istenen sonucu verememiştir. Çünkü, her ne kadar hermenötik anlayış, uygulamadan hareket etse de teori ile pratik arasındaki denge yine kurulamamıştır. Teorinin ağırlığı sürekli hissedilmiştir.²⁶

Eğitim bilimleri incelemelerinde deneysel yöntemin ağırlık kazanması ile Din Eğitimi bilimlerinde de bu yöntem kullanılmaya başlandı. Bu yöntem Din Eğitiminde giderek yaygınlaşmaya başlamıştır.

2. Deneysel (Ampirik) Araştırma

Deneysel araştırma deney ve gözlem yapılarak verilerin elde edildiği araştırmalardır. Deneysel araştırma, uygun verileri elde ederek araştırma sorularına mantıklı yanıt bulmayı öngörür. Ampirik araştırma içerik analizi, deney, anket veya nitel görüşmeyi içeriyorsa, burada veri toplama yöntemi belirginleştirilmelidir. Anket yönteminde evren ve örneklem oldukça önemlidir; evren ve örneklem seçimi, araştırmada elde edilen bulguların sıhhatini doğrudan etkileyen en önemli faktörlerden biridir.²⁷ Deneysel araştırma yöntemi nicel ve nitel olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1. Niceliksel Yaklaşım

Niceliksel yaklaşıma, görgül (ampirik) yaklaşım ya da sayısal yaklaşım da denmektedir. Niceliksel yaklaşım, sosyal bilimlerin şekillenmeye başladığı 20. yüzyılın başında, fen bilimlerinin kullanmakta olduğu araştırma yöntemlerinin ve veri toplama tekniklerinin sosyal bilimlere uyarlanmasıyla oluşmuştur. Niceliksel yaklaşıma göre, bilimle bilim dışı birbirinden kesin sınırlarla ayrılmaktadır. Bilimin nesnel (objektif) gerçeklikle, bilim dışının öznel (sübjektif) gerçeklikle uğraştığı öne sürülmektedir. Nesnel gerçeğin ise, değer yargılarından ve kişisel yorumlardan bağımsız yapılan gözlem veya ölçümlerden elde edilen verilerden oluştuğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla, niceliksel araştırma yürüten

25 Nipkow, “Grundfragen der Religionspädagogik”, in: K: Wegenast Religionspädagogik, Darmstadt, 1981,C. I, s.373 akt. Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 9. (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 80.

26 Nipkow, “Grundfragen der Religionspädagogik”, in: K: Wegenast Religionspädagogik, Darmstadt, 1981,C. I, s.373 akt. Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 9. (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 80.

27 Recai Doğan - Remziye Ege, Din Eğitimi El Kitabı, 5. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 72.

araştırmacılar, veri toplama ve analizi süreçlerine kendi değer yargılarını ve kişisel yorumlarını katmamak için yoğun çaba göstermektedirler.²⁸

Nicel araştırmalar, sayısal veriler kullanarak kesin ve genellenebilir sonuçların ortaya konulabildiği araştırmalardır. Görgül nitelikli ve tündengelim yaklaşımını benimseyen nicel araştırmalar, gözlem ve ölçümlerin tekrarlanabildiği ve nesnelliğin ön plana çıktığı araştırmalar olarak da bilinmektedir. Bu tür araştırmalarda, olguya ilişkin ne kadar, ne ölçüde, ne sıklıkla gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Nicel araştırmalarda genellikle sayısal veriler toplanır, istatistiksel ve matematiksel yöntemler kullanılarak analiz gerçekleşir ve kesin olduğu kabul edilen sonuçlara ulaşılır. Araştırmaların amacı betimlemeler, genellemeler yapmak ve geleceği ilişkin kestirmelerde bulunmaktır. Nicel araştırmalar uygun olabilir. Pozitivist sosyal bilimin anlayışının bir neticesinde ortaya çıkan nicel araştırmalarda, başlıca veri toplama tekniği anket ve deneylerdir. Bu sebeple genellemeler yapabilmek için geniş örneklem ve oldukça yapılandırılmış veri toplama araçları kullanılmaktadır.²⁹

Genel özellikleri açısından nicel araştırmalar önceden oluşturulmuş olan hipotezleri sınamak amacıyla geniş çaplı örneklemelerden nicel veriler toplayan, bu veriler aracılığıyla toplumsal olgu ve olaylar arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koyarak toplumsal düzenin kanunlarını keşfetmeyi amaçlayan, verilerini istatistiksel olarak çözümleyen ve bulgularını genelleme amacı taşıyan araştırmalardır.³⁰

Nicel araştırma, olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, sınanabilir ve sayısal olarak ifade edilebilecek şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür. Bu araştırma yöntemi, bireylerin toplumsal davranışlarını gözlem, deney ve test yoluyla objektif bir şekilde sınamak ve sayısal verilerle açıklamaktır. Din Eğitimi biliminde de niceliksel yaklaşım temelli kullanılan araştırma yöntemleri vardır. Aşağıda bunları kısaca açıklayacağız.

2.1.1. Tarama Araştırma Modeli: Sosyal bilimlerde en fazla kullanılan araştırma türü, tarama ya da anket tipi (survey) araştırma desenleridir. İşyerinde veya yaşamın diğer alanlarında çoğu kişi kendisine bir şekilde ulaştırılmış anketleri doldurma deneyimini yaşamıştır. İşte, kişilerin belirli konulardaki tutum, inanç, görüş, davranış, beklenti ve

28 Gönül Kırcaali İftar v.dğr., Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1999), 1081: 6.

29 Sait Gürbüz - Faruk Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 4. (Ankara: Seçkin, 2017), 103.

30 Temmuz Gönç Şavran v.dğr., Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2012), 66.

özelliklerini anketler yardımıyla tespit etmeyi amaçlayan araştırmalara tarama araştırmaları denilmektedir. Bir siyasi partinin seçmen tercihlerini öğrenmek için yaptırdığı seçim anketi, bir şirketin piyasaya sürdüğü ürüne ilişkin müşteri görüşlerini tespit etmek için yaptırdığı anket, bir araştırmacının çalışanların iş tatminleri ile işten ayrılma niyetlerini tespit etmek için uyguladığı anket, bir düşünce kuruluşunun kamuoyunun belirli bir sosyal konu hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için yaptırdığı anket veya bir öğretim üyesinin öğrencilerin hangi öğretim tekniklerini daha faydalı bulduklarına dair yaptığı anket tarama araştırmalarına verilecek birer örneklerdir.³¹

Tarama araştırmalarında kullanılan başlıca veri toplama tekniği anketlerdir. Anketlerde yer alan soru ve maddeler, araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulur ve anketler birçok farklı kişiye (katılımcı/denek) çeşitli yollarla (yüz yüze görüşme, posta, internet, telefon vb.) uygulanarak veri toplanır. Tarama araştırmalarında anketlerde hangi soru ve maddelerin olacağı ve bunların doğru bir şekilde tespit edilmesi oldukça önemlidir. Anketlerde katılımcılara genellikle çeşitli demografik özelliklerini (Örneğin cinsiyetiniz nedir?) ve belirli olgulara yönelik tutumlarını belirlemek için açık uçlu (Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?) veya kapalı uçlu (Sizce doların kuru artacak mı azalacak mı? Ya da aynı mı kalacak?) soruları yer alır. Davranış ve tutumların ölçümlemesini amaçlayan tarama desenli sosyal bilim araştırmalarında kullanılan anketlerde genellikle deneklerin belirli değişkenlere yönelik tutumlarının ölçüldüğü ölçekler (scales) (örneğin iş tatmin ölçeği) ve envanterler (örneğin, kişilik envanteri) kullanılır. Çoğu zaman tarama araştırmasında kullanılan anketlerde araştırma sorularını cevaplandırmak ve araştırma hipotezlerini test etmek için farklı özelliklerde soru ve ölçeklere yer verilir.³²

Söz konusu yöntemle alakalı olarak Bozkurt'un hazırlamış olduğu "Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı-Kerim Dersi Öğretim Programının İncelenmesi (Afyonkarahisar Örneği)" konulu Yüksek Lisans Tezi örnek gösterilebilir.³³ Bu araştırmada "Kur'an-ı Kerim Dersi" öğretim programının öğretmen ve öğrenci görüşleri doğrultusunda incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılırken yöntem olarak da nicel araştırma yöntemlerinden tarama

31 Gürbüz - Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 105.

32 Gürbüz - Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 106.

33 Sema Nur Bozkurt, Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programının İncelenmesi (Afyonkarahisar Örneği) (Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim, 2019).

modeli uygulanmıştır. Araştırmanın öğrenci örneklemini Afyonkarahisar il merkezinde 11 farklı ortaokulda öğrenim gören 500 öğrenciden, öğretmen örneklem grubunu ise Afyonkarahisar il merkezinde görev yapan 150 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) branş öğretmeninden oluşturmuştur. Veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ve öğretmenlere ve öğrencilere yönelik ayrı ayrı geliştirilen “Kur’an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin Kur’an-ı Kerim dersi öğretim programına ilişkilerinin görüşlerinin olumlu ve iyi düzeyde olduğu; bu görüşlerin cinsiyet, okul türü, bireysel çalışmalar yapma, sınıf, dersin zorluk derecesi, ders çalışma süresi ve ders eksikliklerini tamamlama şekli değişkenleri açısından anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür.

Tarama modeli de 3 kategoride incelenmektedir

a-) Genel tarama araştırmaları; genel tarama araştırması çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir kanıya varmak amacı ile araştırmaya dâhil edilen deneklerin belirli konulardaki özellik ve tutumların tespit edildiği araştırmalardır.³⁴ Bu tür araştırmalara örnek olarak seçmenlerin eğilimlerini belirlemeye yönelik seçim araştırmaları, genel nüfus sayımları, işsizlik araştırması verilebilir.

b-) İlişkisel tarama araştırmaları; tarama araştırmasının diğer bir türü olan ilişkisel tarama araştırmalarında genellikle iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiler ortaya çıkartılır.³⁵ İki veya daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin derecesi nasıldır? Veya incelenen bir olgunun düzeyi (örneğin işe geç kalma), belirli değişkenler açısından (örneğin cinsiyet) karşılaştırıldığında anlamlı farklılaşma var mıdır? gibi sorular ilişkisel tarama araştırma desenleri ile çözülebilir niteliktedir. İlişkisel tarama araştırmalarında değişkenlere ilişkin verilerin genellikle gerçek yaşamda, alanda (işletmeler, okullar, devlet kurumları, sosyal örgütler vb.) çalışan kişilerden toplanmaktadır. Söz konusu yöntemle alakalı olarak Karakuş’un hazırlamış olduğu “DKAB Öğretmenlerinin Aldıkları Din Eğitiminin, Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Mesleki Öz-Yeterliliklerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)” konulu Yüksek Lisans Tezi örnek gösterilebilir.³⁶ Hazırlanan

34 Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi (Ankara: Nobel, 2005), 79.

35 Şener Büyüköztürk v.dğr., Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 14. Bs (Ankara: Pegem Akademi, 2013), 15.

36 Kübra Karakuş, DKAB Öğretmenlerinin Aldıkları Din Eğitiminin, Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Mesleki Öz-Yeterliliklerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Anadolu Yakası Örneği) (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2020).

çalışma yöntem olarak, tarama modelleri arasından ilişkisel tarama modeline göre hazırlanmış ve araştırmannın evren kümesi, ortaokul düzeyinde çalışan din dersi öğretmenlerinden oluşan, örneklem kümesi ortaokulda görev yapan 122 kadın ve 64 erkek din dersi öğretmeninden oluşmaktadır. İstanbul'un Anadolu yakasında görev yapan bu öğretmenler, olası örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda din dersi öğretmenlerinin hayat boyu aldıkları din eğitimi ve bu eğitim dolayısıyla geliştirdikleri din anlayışı ile duygusal zekâ düzeyleri ve mesleki öz-yeterlik inançları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

c-) Nedensel tarama araştırmaları; bir veya birden fazla bağımlı değişken üzerinde etkili olan bağımsız değişken veya değişkenlerin tespit edilmeye çalışıldığı tarama araştırmalarına nedensel tarama araştırması denilir. Bu tür araştırma desenlerinde araştırmacı genellikle, bir bağımlı değişkeni yordayan (tahmin eden) öncül değişkenleri, bir değişkenin muhtemel ardıllarını (sonuçlarını) veya bunların her ikisini birden incelemeye çalışır. Nedensel tarama araştırmalarda, deneysel yöntemlerde olduğu gibi araştırmacının değişkenler üzerinde bir müdahalesi (intervention) söz konusu değildir. Araştırmacı anketler yoluyla deneklerde elde ettiği verileri doğrudan analiz ederek ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışır.³⁷

2.1.2. Deneysel Araştırma Modeli

Bilimsel yöntemde olduğu kadar sistematik olmasa bile günlük kullanımda karşılaştığımız sorunlar karşısında “bazı şeyleri dene (değiştir) ve sonucun değişip değişmediğin gör” şeklindeki eylemlerimiz aslında birer deneydir. Örneğin diz üstü bilgisayarınızın açma düğmesine bastınız ancak çalışmadı. Bataryasının boş olduğundan şüphelenip, adaptörünüzü prize taktınız (değişiklik) ancak yine çalışmadı (sonuç). Bu defa elektrik olmadığından şüphelenerek başka bir odaya geçip orada denediniz (değişiklik), bu defa çalıştı (sonuç). Bu eyleminizde, sonuç (bilgisayarın çalışmaması) üzerinde etkili olan neden üzerinde (elektrik gelmemesi) değişiklik yaparak, sonuçların bir önceki duruma göre değişip değişmediğini mukayese ettiniz. Basit olarak deneysel çalışma bu mantıkla çalışmaktadır. Sosyal bilim araştırmalarında değişkenler arasında nedensel ilişkileri test etmek için en güçlü yöntem deneysel araştırma yöntemleridir. Deneysel araştırmalar,

37 Gürbüz - Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 108.

araştırmacıya incelediği bağımsız değişkenlere müdahale ederek bağımlı değişken üzerindeki değişimleri mukayese etme imkânı verdiği için olgular arasında sebep-sonuç ilişkisi (nedensellik) yorumu daha kolay yapılabilir.³⁸

DeneySEL araştırmalar yapıldıkları ortamlara göre laboratuvar deneyi ve alan deneyi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gerçek deneySEL araştırmalarda, araştırmacı laboratuvar ortamında deney ve kontrol grubu oluşturarak, deney grubunda kontrollü olarak gerçekleştirilen herhangi bir değişimin belirli bir değişime yol açıp açmadığını kontrol grubu ile karşılaştırarak sınar. Alan deneyleri, grupların yansız bir şekilde oluşturulmadığı veya deney ortamının tam olarak kontrol edilemediği durumlarda kullanılır.³⁹

DeneySEL araştırmalar, araştırmacı tarafından oluşturulan farkların bağımsız değişken üzerindeki etkisini test etmeye yönelik çalışmalardır.⁴⁰ Söz konusu yöntemle alakalı olarak Coşkun'un "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin 2010 Yılı ve 2018 Yılı Öğretim Programlarının Din Eğitimi Açısından Karşılaştırılması -Merhamet Değeri Örneği-" konulu Yüksek Lisans Tezi örnek gösterilebilir.⁴¹ Hazırlanan çalışmada yöntem olarak deneySEL araştırma yöntemi kullanılmıştır. Deney grubunda ise araştırmacı tarafından merhamet eğitiminin kazandırılmasına yönelik zenginleştirilmiş bir içerik ve etkinlik programı uygulanmıştır. Bu kapsam da içerik ve etkinlikler görseller, video, yaratıcı drama, çalışma yaprağı, poster, afiş, istasyon, gibi birçok aktiviteyi içermektedir. Uygulamaya başlamadan önce deney ve kontrol grubuna bir hafta önce merhamet ölçeği uygulanmıştır. Daha sonra 5 hafta boyunca deney grubu ile içerik etkinlikleri yürütülmüştür. Araştırmanın genel amacı çerçevesinde cevapları aranan probleme yönelik merhamet ölçeği ile elde edilen veriler içerik analiziyle analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda deney grubu ile yapılan aktivitelerin öğrencilerin merhamet duygusunu/değerini olumlu yönde geliştirdiği görülmüştür.

2.1.3. Meta Analizi Modeli

"Analizlerin analizi" olarak ifade edilen meta analizi, belirli bir konuda bağımsız olarak yapılan bireysel çalışmaların bulgularını çeşitli istatistikî yöntemlerle birleştirilerek

38 Gürbüz - Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 109.

39 Shadish, W., Cook, T. ve Campbell, D. (2002), Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference, HoughtonMifflin, Boston akt. Gürbüz - Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 109.

40 Büyüköztürk v.dğr., Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 195.

41 İlhan Coşkun, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin 2010 Yılı ve 2018 Yılı Öğretim Programlarının Din Eğitimi Açısından Karşılaştırılması -Merhamet Değeri Örneği- (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2019).

daha genellenebilir ve güvenilir sonuçlara ulaşılmaya çalışıldığı üst çalışmalar olarak tanımlanabilir.⁴² Meta analizinde amaç, daha önce yapılmış bireysel çalışmalarda elde edilen etki büyüklüğü bulgularını birleştirip, örneklem büyüklüğünü artırarak araştırmacıların daha doğru, geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşmasını sağlamaktır.⁴³ Meta analizi konusunda öncü çalışmalar yapan Schmidt ve Hunter, belirli bir konuda birikmiş araştırma yazınına meta analizi uygulaması sonucu elde ettikleri bulgularla sanılanın aksine birbiriyle tutarsız sonuçların elde edilemeyeceğini, var olan araştırmalardan kullanılabilir ve genellenebilir sonuçların çıkarılabileceğini göstermişlerdir.⁴⁴

Meta analizi yönteminde araştırmacı diğer nicel araştırma yöntemlerinde olduğu gibi sahadan veri toplamaz. Araştırmacı, daha önce başka araştırmacılar tarafından belirli değişkenler üzerinde yapılmış müstakil araştırmaların raporlamış olduğu korelasyon katsayısı ve etki büyüklüğü gibi istatistiki değerleri kullanarak birikmiş araştırmaların bulgularını sentezleyip özel analizler ile yeniden yorumlamaktadır.⁴⁵ Ayrıca Din Eğitimi Biliminde kullanılacak niceliksel yaklaşım temelli araştırma modellerini literatürde incelediğimiz zaman farklı bir bakış açısı ile Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar'ın da aşağıdaki gibi tasniflediği görülmektedir.

2.1.1. Tarihsel Model: Tarihsel modelle belli bir geçmiş olay ve bu olayın günümüze olan etkileri ele alınmaktadır. Örneğin, 'bilgisayarlı öğretime geçiş ve etkileri' bir tarihsel araştırma problemidir. Tarihsel araştırmaların verilerini, yazılı kaynaklar (örneğin, kitaplar, dergiler, resmi yazışmalar, sözleşmeler vb.) ve sözlü kaynaklar (örneğin, olayı yaşamış kişilerle yapılan görüşmeler) oluşturmaktadır. Tarihsel modelle yürütülen araştırmalarda verilerin, olabildiğince, birincil kaynaklara giderek toplanması önerilmektedir. Örneğin, bir toplantı tutanağındaki bilgiler, o toplantıyla ilgili yazılan yazılardan önemli bir veri kaynağıdır. Konuyla ilgili bilgileri olduğu gibi incelemek araştırmacıya, başka kişilerin yorumlarının etkisi altında kalmadan kendi yorumuna ulaşma olanağı vermektedir.⁴⁶

42 Hunter, J. H. ve Schmidt, F.L. (2004). *Methods of metaanalysis: Correcting error and bias in research findings* (2nd Edn.), California: Thousand Oaks: Sage akt. Gürbüz - Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, 110.

43 Rosenthal, R. ve Dimatteo, M.R. (2001), *Meta-analysis: Recent developments in quantitative methods for literature reviews*. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 59-82, 61 akt. Gürbüz - Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, 110.

44 Hunter, J. H. ve Schmidt, F.L. (2004). *Methods of metaanalysis: Correcting error and bias in research findings* (2nd Edn.), California: Thousand Oaks: Sage akt. Gürbüz - Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, 110.

45 Gürbüz - Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, 110.

46 Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", 72.

Söz konusu yöntemle alakalı Zengin'in "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi" konulu makalesi örnek gösterilebilir.⁴⁷ Hazırlanan makalede Din Eğitimi hakkında, tarihsel yöntem kullanılarak, cumhuriyet döneminden başlayarak 1924-1950 arasındaki yıllarda Kur'an Kurslarının açılması ve gelişmesi süreci akabinde 1950'den sonra Kur'an Kursları hakkında bilgiler verilmiştir.

Tarihsel model ile alakalı bir örnek daha vermek yerinde olacaktır. Söz konusu yöntemle alakalı Yazıbaşı'nın "II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştüye Mekteplerinde Ahlak Eğitim ve Öğretimi (1908-1918)" konulu Doktora Tezi örnek gösterilebilir.⁴⁸ Hazırlanan çalışmada yöntem olarak tarihsel model kullanılmış, II. Meşrutiyet döneminde iptidai ve rüştüye mekteplerinde verilen ahlâk eğitiminin nasıl olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken dönemin iktidarının, fikir akımlarının, önde gelen eğitimcilerin ve ahlâkçıların ahlâk anlayışlarının okul ve ders kitaplarına etkileri de ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

2.1.2. Betimsel Model: Bu modelle; bir konudaki hâlihazırdaki durum araştırılır. Betimsel modelle sürdürülen bir araştırmanın başında araştırma evreni belirlenir. Evren araştırma bulgularının genelleyeceği bireylerinin tümüdür (örneğin, Konya ilindeki orta öğretim öğretmenleri). Belirlenen evrenden çok fazla birey bulunması durumunda, evrenden bir örneklem alınır. Örneklem, evrene genelleme yapmaya olanak verecek biçimde evrenden belli sayıda bireyin seçilmesiyle oluşan katılımcı grubudur (örneğin, Konya ilinden seçilen beş ortaöğretim kurumundaki öğretmenler). Örneklem alması durumunda, araştırmada tüm evren üzerine değil yalnızca örneklem üzerine çalışılır. Örneklemden elde edilen araştırma bulguları ise, tüm evrene genellenir.

Betimsel araştırmalar, bilindiği üzere "ilişki ya da farkı merak etmeyen, neyin ne olduğunu saptamaya dönük çalışmalardır. Bu bakımdan, bilimin betimleme amacına hizmet etmekle birlikte, sonraki çalışmalar için denence üretmeye yönelik öngörü sağlarlar".⁴⁹

Betimsel modelle incelenebilecek bir araştırma problemi 'Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin çoklu zekâ kuramına göre öğretime ilişkin görüşleri' olabilir.

47 Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD) 11/2 (01 Haziran 2011): 1-24.

48 Muhammed Ali Yazıbaşı, II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştüye Mekteplerinde Ahlak Eğitim ve Öğretimi (1908-1918) (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Anabilim Dalı, 2014).

49 Adnan Erkuş, Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci, 3. (Ankara: Seçkin, 2011), 92.

Betimsel araştırmalar iki Şekilde gerŐekleřtirilebilir. Öz aktarım araştırma ve gözlem araştırmalarıdır. Öz aktarım araştırmalarının verileri, örnekleme de yer alan bireylerin kendilerinden bilgi alınarak toplanır. Katılımcılardan, anketler aracılığıyla yazılı olarak bilgi alınacağı gibi, görüşmeler yoluyla sözlü olarak da bilgi toplanabilir. Gözlem araştırmalarında ise veriler, katılımcıların araştırmacı tarafından gözlenmeleri ile toplanır. Betimsel araştırma verileri betimsel istatistikler kullanılarak (örneğin, frekans, yüzde vb.) analiz edilir.⁵⁰

Söz konusu yöntemle alakalı Özkan'ın "Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri" konulu Doktora Tezi örnek gösterilebilir.⁵¹ Hazırlanan alışma nicel araştırma yöntemleri tarama modelleri arasından betimsel tarama modeline göre hazırlanmıştır. Araştırmanın örnekle mi, 2016-2017 öğretim yılında Ankara, Marmara, İstanbul, Uludağ, Sakarya, Erciyes, Necmettin Erbakan, Süleyman Demirel, On dokuz Mayıs ve İstanbul 29 Mayıs üniversitelerindeki ilahiyat fakültelerinde son sınıfta yükseköğrenim gören 330 uluslararası öğrenciden oluşturulmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen İlahiyat Fakültesi Uluslararası Öğrenci Memnuniyeti Ölçeği (İFUÖMÖ) kullanılmıştır. İki bölümden oluşan veri toplama aracının birinci bölümünde katılımcıların kişisel özelliklerine ve öğrenim sürecindeki tecrübelerine dair bazı sorulara yer verilmiş, ikinci bölümünde fakültenin imkânları, Arapça öğretimi, fakültede alınan derslerin içerikleri ve akademisyenlerin donanımından memnuniyet düzeylerine yer veren dört faktörlü ve 33 maddeden oluşan ölçek sorularına yer verilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, Türkiye'de öğrenim görmenin en önemli avantajları arasında ilk sıralarda 'iyi bir eğitim alma', 'daha iyi ve özgür yaşam şartlarında öğrenim görme' ve 'saygın bir diploma sahibi olma' avantajlarının geldiği tespit edilmiştir. Katılımcıların uyum eğitimi almadıkları Türk gelenekleri, yemek kültürü ve Őehir yaşantısına alışmakta problem yaşadıkları; katılımcıların en başta aile ve memleket özlemi ve barınma ve beslenme sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların meslek hayatına, din görevliliğine ve öğretmenlik mesleğine hazırlayıcı derslerin kalitesinden,

50 Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", 74.

51 Fatih Özkan, Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri (Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2019).

akademisyenlerin pedagojik yeterliğinden ve öğrencilerle iletişim becerilerinden yeterince memnun olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

2.1.3. Bağıntısal Model: Bağıntısal modelle gerçekleştirilen bir araştırmada, araştırma probleminde yer alan iki ya da daha fazla değişkene ilişkin olarak örneklemdaki katılımcılardan veri toplanır. Değişkenler, bir araştırmada incelenen özelliklerin her biridir. Örneğin, öğrenci başarısı, öğretmen kişiliği, öğretim yöntemi vb. Toplanan verilerin istatistiksel tekniklerle incelenmesi sonucunda değişkenler arasında bir bağlantı olup olmadığı belirlenir. Bağıntısal bir araştırmayla “ Öğrenci Velilerinin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Karşı Tutum Düzeyinin Dini Tutum Düzeyleri İle İlişkili” incelenebilir. Bunun için örneklemdaki velilerin derse karşı tutumları ile dini tutum düzeyleri tutum ölçekleriyle belirlenebilir. Daha sonra bu iki değişken arasında bir bağlantı olup olmadığı istatistiksel analizlerle sınanmalıdır.

Bağıntısal araştırma bulgularının değişkenler arasında bağıntı olduğunu göstermesi, hiçbir şekilde, neden-sonuç ilişkisi biçiminde yorumlanamaz. Dahası bu değişkenlerin her ikisi de bir üçüncü değişken tarafından belirleniyor olabilir. Dolayısıyla, olası neden-sonuç ilişkilerini sınamak için, deneysel araştırmalara gereksinim vardır.⁵²

2.1.4. Deneysel Model: İki ya da daha fazla gruba yapılan uygulamaların, belli değişkenler üzerindeki etkilerinin farklılaşp farklılaşmadığı ele alınır. İstatistiksel tekniklerle gruplar arası kıyaslama yaparak sonuca ulaşılmalıdır. Gruplama yapmanın zor ya da olanaksız olması durumunda, yarı-deneysel araştırma tasarlanarak, önceden olmuş gruplar kullanılabilir. Nicel araştırma yöntemi ile yapılan incelemeler genellikle sayısal değerlendirmesi ile yapıldığı için bazı sosyal olguları ifade etmekte yetersizliğinden hareketle 20.yy'ın sonlarına doğru niteliksel inceleme yaklaşımı gelişerek hızla gelişim göstermeye başlamıştır.⁵³

2.2. Niteliksel Yaklaşım

Niteliksel yaklaşım, sosyal bilimlerin ilgi alanını oluşturan sosyal gerçeklikle, fen bilimlerinin ilgi alanını oluşturan fiziksel gerçekliği birbirinden ayırmaktadır. Fiziksel gerçekliğin kişisel yorumlardan bağımsız olduğu kabul edilirken; sosyal gerçekliğin, bir

52 Okumuşlar, “Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği”, 74.

53 Okumuşlar, “Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği”, 74.

ölçüde de olsa, kişisel yorumlarla oluştuğu öne sürülmektedir. Bu nedenle, sosyal gerçeğin nesnellik kadar öznellik de içerdiği ve her bireyin algılayış biçimine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Gözlem ve ölçümler yoluyla nesnel olarak incelenebilen davranış, konuşma vb. özelliklerin, istekler ve ilgiler gibi gözlenemeyen süreçlerin de dikkate alınmasıyla anlam kazandığı öne sürülmektedir.⁵⁴

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür. Bu araştırma yönteminin amacı da insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl kurmakta, oluşturmakta olduğunu anlamak ve içinde yaşadıkları toplumsal dünyayı nasıl algıladıklarını yorumlamaya çalışmaktır. Niteliksel araştırmalar dünyanın sosyal yönü ile ilgilenir ve şu sorulara cevap arar:

- İnsanlar niçin böyle davranır?
- Kanaatler ve vaziyet alışlar nasıl oluşur?
- İnsanlar çevrelerinde olup bitenden nasıl etkilenir?
- Kültürler niçin ve nasıl gelişir?
- Sosyal gruplar arasındaki farklar nelerdir?

Temelde, nitel araştırma niçin, nasıl, ne şekilde, sorularına cevap arar. Bunun için kişilerin, değerleri, kanaatleri, tecrübeleri, algıları ve duyguları gibi sübjektif verilerle yani bilgilerle meşgul olur. Nitel araştırma bir sosyal olayı doğal ortamı ve doğal oluşumu içinde tasvir eder, bir durumu ilişki bağlantıları içinde anlamaya çalışır ve bir olayı etkileyen değişkenleri kendisi ortaya çıkarır.⁵⁵

Araştırma literatürüne göre nitel araştırmanın temel bölümleri şunlardır:⁵⁶

a-) Veri; farklı farklı kaynaklardan gözlem, mülakat ve anket aracılığıyla elde edilebilen bilgilerdir. Nitel araştırmalar uzun soluklu olması sebebi ile küçük örneklemeler üzerinde çalıştırılır.

b-) Analitik-Tahlili- veya yorumlayıcı prosedürler; bunlar bulgulara veya teorilere ulaşmak için kullanılırlar. Bu prosedürler verilerin kavramlaştırılmasını da içerir.

54 Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", 75.

55 Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", 75.

56 Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", 76.

c-) Yazılı veya sözlü raporlar; Bilimsel dergilerde veya konferanslarda sunulabilen raporlardır.

Din Eğitimi Biliminde de kullanılabilir nitel yaklaşım temelli araştırma desenleri bulunmaktadır. Aşağıda bu modeller hakkında bilgiler vereceğiz.

2.2.1. Anlatı Araştırması

Çok sayıda uygulama biçim bulunan anlatı araştırması, çeşitli analitik süreçleri kullanmakta ve birbirinde farklı sosyal ve beşeri disiplinlere dayanmaktadır.⁵⁷ Anlatı bir yöntem olarak ele alındığında, bireylerin anlattıkları öykülerden ve yaşadıklarını ifade ettikleri deneyimlerinden başlar. Yazarlar yaşanan ve anlatılan öykünün anlaşılması ve analiz edilmesi için çeşitli yöntemler sunarlar. Anlatı araştırmasını, “anlatıyı bir olay veya birbiri ile kronolojik ilişkisi bulunan olaylar hakkında yazılı metinler veya konuşmalar şeklinde yorumladığı” nitel araştırma desenin özel bir biçimi olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Bu yaklaşımın uygulanması bir veya birden fazla bireyin deneyimlerini araştırmayı, bu bireylerin yaşam öykülerini bir araya getirerek veri toplamayı, kişisel deneyimleri rapor etmeyi ve bu deneyimlerin içerdiği anlamları kronolojik olarak sıralamayı içermektedir.⁵⁹

Anlatı araştırması edebiyat, tarih, antropoloji, sosyoloji, toplumbilim ve eğitim gibi alanlardan kaynağını almasına rağmen, bunların dışındaki disiplinlerin kendi yaklaşımlarına uyarlanarak da kullanılmıştır.⁶⁰

Anlatı araştırmalarında bireylerden kişilerin yaşanmış ve anlatılmış deneyimleri ile ilgili hikâyeler toplanır. Bu hikâyeler, araştırmacıya anlatılan bir yaşam öyküsünden, araştırmacı ve örnekleme yer alan katılımcının birlikte kurguladıkları bir öyküden veya bazı mesajlar veya hususları yayan bir performansa yönelik olan bir hikâyeden doğmuş olabilmektedir. Böylece bu hikâye, araştırmacı ve katılımcılar arasındaki etkileşimden

57 Daiute, C.,-Lightfoot, C. (Eds). (2004). Narrative analysis: Studying the development of individuals in society. Thousand Oaks, CA: Sage akt. John W Creswell v.dğr., Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, 4. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018), 70.

58 Czarniawska, B. (2004). Narratives in social science research. Thousand Oaks, CA: Sage akt. John W Creswell v.dğr., Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, 4. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018), 70.

59 John W Creswell v.dğr., Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, 4. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018), 70.

60 Chase, S. (2005). Narrative inquiry: Multiple lenses, approaches, voices. In N. K. Denzin-Y.S. Lincoln (Eds), The Sage handbook of qualitative research (3rd., pp. 651-680). Thousand Oaks, CA: Sage akt. Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 70.

doğduğu için anlatı araştırmasının önemli bir özelliği olan işbirliğinin ortaya çıktığı söylenebilmektedir.⁶¹

Anlatı araştırması, insanların belirli bir konuya ya da olguya yükledikleri anlamların hikâyeler ile anlatılması şeklinde tanımlanmaktadır. Aslında anlatı araştırmasında kullanılan hikâyeler, olaylar hakkında gerçek bilgi vermek değildir, asıl amaç anlamlar vasıtasıyla olguları zenginleştirme ve güçlendirmektir. Bu durum anlatı araştırmasının hem güçlü hem de zayıf yanıdır. Anlatı araştırması ilgi çekicidir ve okuyucuyu eğlendirerek hikâyenin geçtiği zamana götürür ve okuyucunun geçmişteki insanların duygularını anlamasını sağlar. Anlatı araştırmasında genellikle mülakat, hikâye anlatma, sözlü tarih, otobiyografi, biyografi, gözlem kayıtları gibi veri toplama araçları kullanılır.⁶²

Özet olarak söyleyecek olursak, anlatı araştırması bireylerin hikâyelerini anlatmaktadır. Bu hikâyeler bireylerin deneyimlerinin içinde yer alan temalar da dâhil olmak üzere kişisel, sosyal ve tarihsel bağlam hakkında bilgilerde sunmaktadır. “anlatı araştırmasının yaşanan ve anlatılan hikâyeler” olduğunu ifade etmiştir.⁶³

Söz konusu yöntem ile alakalı Kalfa'nın “Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma” isimli Yüksek Lisans çalışması örnek gösterilebilir.⁶⁴ Hazırlanan çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden anlatı araştırması yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmada gençlik dönemi inanç gelişiminde etkili olumlu ve olumsuz faktörlerin neler olduğunu tespit etmek, gençleri inanç veya inançsızlığa sürükleyen süreç ve problemleri ortaya koymak, bu problemlerin çözümü için uygun yöntem ve yaklaşım önerileri sunmaktır. İnanç gelişimi belli oranda şekillendiği düşünülen, dinî yöneliş ve dinî tutum bakımından birbirinden farklılaştığı varsayılan 31 kişilik bir örneklem grubu ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeye katılanlar, 15'i Felsefe, 16'sı da İlahiyat bölümlerinde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinden seçilmiştir. Araştırma sonucunda, gençlik dönemi inanç gelişimi ve eğitiminde en etkili faktörün, çocukluk dönemi yaşantılarını da içerecek tarzda, aile olduğu tespit edilmiştir.

61 Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 71.

62 Gürbüz - Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 112.

63 Clandinin, D.J., - Connelly, F. M. (2000). Narrative inquiry: Experience and story in qualitative research. San Francisco: Jossey-Bass akt. Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 76.

64 Nazlı Tutku Kalfa, Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma (Yüksek Lisans, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2019).

Ayrıca gençlerin, ergenlik ve son ergenlik dönemlerinde bağımsız kişilik geliştirme ve kendilik bilinci kazanma evrelerinde olmaları ve kendi karar mekanizmalarını yönetir konuma gelmelerine bağlı olarak, inanç gelişimlerinde kendilerini bir özne olarak görme eğiliminde oldukları fark edilmiş, dolayısıyla gençlik döneminin bu gelişim özelliklerini göz ardı eden bir Din Eğitimi yaklaşım ve uygulamasının sağlıklı bir inanç gelişimi açısından başarılı sonuçlar vermeyeceği sonucuna varılmıştır.

2.2.2. Fenomenolojik Araştırma

Anlatı araştırması, bir veya birkaç kişinin deneyimlerine ilişkin hikayeleri rapor ederken, fenomenolojik çalışma birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar. Fenomenolojistler bir fenomeni deneyimleyen bütün katılımcıların ortak özelliklerinin tanımlanmasına odaklanırlar. Fenomenolojinin temel amacı bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemektir. Bu amaçla, nitel araştırmacılar fenomeni tanımlar. Bu deneyim uykusuzluk, dışlanmışlık, öfke, keder veya cerrahın kalp ameliyatına katlanması gibi bir fenomen olabilir. Daha sonra araştırmacılar fenomenle ilgili deneyime sahip olan kişilerden veri toplar ve bütün bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayan bütüncül bir betimleme yapar. Bu betimleme, onların “neyi”, “nasıl” deneyim ettiklerinden oluşur.⁶⁵

Fenomenoloji birkaç birey tarafından deneyimlenen bir fenomenin derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır. Fenomenoloji, katılımcılar ile bir veya birden fazla yapılan mülakatlardan elde edilen verilerin gelişmiş bir formunu içerebilmektedir. Bu yaklaşım bazı nitel araştırmacılara göre oldukça sıkı bir yapı olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, fenomenoloji en azından geniş felsefi varsayımların biraz olsun anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu felsefi fikirler soyut kavramlardır ve yazılı bir fenomenolojik çalışmada görülmesi kolay değildir. Buna ek olarak, çalışmanın sonunda araştırmacının yaygın bir anlayış ortaya çıkarabilmesi için, çalışmaya katılanların söz konusu fenomeni bütün yönleriyle yaşamış bireylerden dikkatlice seçilmiş olması gerekmektedir. Önemle hatırlatmak gerekir ki, kişisel deneyimlerin ön yargılardan arındırılması, uygulamada

65 Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 77.

araştırmacı için zor olabilir çünkü veriye ilişkin yorumların içinde her zaman araştırmacının konu ile ilgili varsayımları bulunmaktadır.⁶⁶

Veriler fenomen ile ilgili deneyimi olan bireylerden toplanmaktadır. Fenomenolojik çalışmalarda veri toplama genellikle katılımcılarla derinlemesine ve çoklu mülakatlar kullanılarak toplanmaktadır. Araştırmacıların mülakatları fenomeni bütünüyle deneyimleyen ve sayıları 5 ile 25 kişi arasında değişen bireyler ile yapılması gerektiğini belirtmektedir. Diğer toplama araçları gözlemler, günlükler, şiir, müzik ve diğer sanat formları olabilmektedir.⁶⁷

Söz konusu yöntem ile alakalı Yemenici'nin " İslamofobi Karşısında İslam Algısına Dair Bir Türkiye Örneği: Hoşislamlar ve Pedagojik/Eğitsel Değeri" isimli bildirisi örnek gösterilebilir.⁶⁸ Hazırlanan çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji yaklaşımı kullanılmıştır. Fenomenolojik bir çalışma, deneyimlerin değişiklik göstermeyen özünü ortaya çıkarmaya çalışır. Bu araştırmada, Hoşislamlar bölgesinde yaşayan ve misafir olarak gelen insanların yaşantılarından yola çıkılarak; islamofobi karşısında Hoşislamlardaki dini algılama ve yaşama deneyimlerinin onlardaki anlamı ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Elde edilen sonuçlarla da yaygın din eğitimi uygulamaları için veri niteliği taşımakla birlikte yeni araştırma alanları için farklı konulara dikkat çekmektedir.

2.2.3. Kuram Oluşturma Araştırması

Araştırmacının bir süreç, eylem ya da etkileşime ilişkin çok sayıda katılımcının görüşleri çerçevesinde genel bir açıklama ortaya koyduğu bir nitel araştırma desenidir. Araştırmacıların zaman içinde oluşan farklı adım veya evreye sahip bir süreç veya bir eyleme odaklanır. Bu yüzden, bir kuram oluşturma çalışmasında araştırmacının açıklamaya çalıştığı faaliyetler veya bazı eylemler bulunmaktadır. Bir genel eğitim programının gelişimi veya iyi araştırmacılar yetiştirmek için fakülte desteği bir süreç olabilir.⁶⁹

Araştırmacı ayrıca, en son aşamada bu süreç veya eyleme ilişkin bir kuram geliştirmeye çalışır. Kurama ilişkin literatürde mevcut birçok tanım vardır, fakat genel olarak

66 Van Manen, M. (1990). Researching lived experience. New York: State University of New York Press akt. Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 83.

67 Polkinghorne, D.E. (1989). Phenomenological research methods. In R.S. Valle – S. Halling (Eds.), Existential-phenomenological perspectives in psychology (pp.41-60). New York: Plenum Press akt. Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 81.

68 Ahmet Yemenici, "İslamofobi Karşısında İslam Algısına Dair Bir Türkiye Örneği: Hoşislamlar ve Pedagojik/Eğitsel Değeri", Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu (01-02 Aralık 2016) Bildiriler Kitabı, ed. Azize Toper Kaygın - Cüneyt Aydın, (Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2017), İslami İlimler Fakültesi Yayın No: 2/159

69 Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 84.

bir kuram, araştırmacının geliştirdiği bir açıklama veya anlayış, kuramın nasıl çalıştığını göstermek için kuramsal kategorilerle birlikte düzenlenir. Örneğin, bir fakülte için destekleme kuramı, belirli kaynaklarla, bireylerin eylemleriyle, bir ğretim üyesinin araştırma performansını arttıran bireysel sonuçlarla, zaman içinde fakültenin nasıl desteklendiğini gösterebilir.⁷⁰

Hatırlatıcı notlar tutma, veriler toplanıp analiz edildikçe araştırmacıların fikirlerini kğıda dökmesi kuram geliştirmenin bir parçası haline gelir. Bu notlarda, söz konusu fikirler araştırmacı tarafından belirlenen süreci açıklama ve bu sürecin akışın özetleme girişiminde kullanılır. En temel veri toplama şekli genellikle mlakatlardır. Bu mülakatlarda araştırmacı gelişmekte olan kuramla ilgili katılımcılardan temin ettiği fikirleri sürekli karşılaştırır. Bu süreç katılımcılar arasında ileri ve geri gitme, yeni mülakat verileri toplama ve sonra boşlukları doldurma ve kuramın nasıl işleyeceğini detaylandırmak için gelişmekte olan teoriye tekrar dönme aşamalarından oluşmaktadır.⁷¹

2.2.4. Etnografik Araştırma

İnsan (etno) ve tasvir (grafya) kelimelerinden oluşan etnografi temelde etnografların insan ve toplumların kültürel yapı ve davranışlarını, yaşam biçimlerini betimlemek için kullandıkları bir araştırma alanıdır. Saha veya katılımcı gözlem araştırması olarak da bilinen Etnografik araştırma, insanları eylemlerinin ve günlük faaliyetlerinin, yaşadıkları doğal ortamlarında doğrudan gözlemlenerek incelenmesidir.⁷²

Genellikle kültür araştırmalarında kullanılan Etnografik yöntemde; insan, grup, örgüt ve topluluklarının davranış ve eylemleri, gözlem ve görüşme yoluyla tasvir edilmeye çalışılır. Etnografik araştırmada temel veri toplam tekniği katılımcı gözlemdir. Araştırmacı aylar bazen yıllar alan bir süre boyunca insanlarla doğrudan görüşmeler yapar ve onları gözlemler. Bu tür araştırma yapacak araştırmacıların; ayrıntılara dikkat etme, sabır ve tahammül, empati becerisi, muhakeme yeteneği gibi özellikleri sahip olmaları son derece

70 John W. Creswell - Martha L. Brown, "How Chairpersons Enhance Faculty Research: A Grounded Theory Study", Review of Higher Education 16/1 (1992): 41-62.

71 Creswell v.dđr., Nitel araştırma yöntemleri, 85.

72 Brewer, J. D. (2000). Ethnography, Buckingham: Open University Press akt. Gürbüz - şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 111.

önemlidir. Özellikle küçük grupların ve toplulukların anlaşılmasına oldukça etkili bir yöntemdir.⁷³

Araştırmanın hem bir süreci hem bir sonucu olarak etnografi, hem aynı kültürü paylaşan bir grubun incelenme şekli hem de bir araştırmanın nihai, yazılı ürünüdür. Bir süreç olarak etnografi, en çok katılımcı gözlem yoluyla olmak üzere, araştırmacının insanların günlük yaşamının içine girdiği ve grup katılımcılarını gözlemleyip kendileriyle mülakat gerçekleştirdiği, gruplara yönelik geniş çaplı gözlemleri kapsamaktadır. Etnograflar, aynı kültürü paylaşan grup üyeleri arasındaki davranış, dil ve etkileşimin anlamını incelemektedir.⁷⁴

Etnografik araştırmalarda temel veri toplama tekniği katılımcı gözlemdir. Araştırmacı, aylar bazen yıllar alan bir süre boyunca insanlarla doğrudan görüşmeler yapar ve onları gözlemler. Bu nedenle bu araştırma heyecanlı ve maceralı olmakla birlikte daha fazla özveri, emek ve zaman gerektirir. Bu tür araştırma yapacak araştırmacıların; ayrıntılara dikkat etme, sabır ve tahammül, empati becerisi, muhakeme yeteneği gibi özelliklere sahip olmaları son derece önemlidir. Özellikle küçük grupların ve toplulukların anlaşılmasında oldukça etkili bir yöntemdir.⁷⁵ Amerikan liselerinde, İncil'in edebiyat dersi gibi öğretildiği bazı dersler vardır. Buradaki önemli olan nokta, İncil'in dini bir kitap olarak değil de, edebiyat gibi, ortak bir inanca sahip belli bir topluluğun kutsal kitabı olarak, dini olmayan farklı bir açıdan öğretilmesidir.⁷⁶ Dünyadan örneklerini verebildiğimiz bu uygulamaların dinler etnolojisi⁷⁷ çerçevesinde yavaş yavaş gelişen bir süreç olduğundan bahsedilebilmektedir.

Etnografik araştırmaya bir örnek daha verecek olursak, 2005 yılında Üzeyir Ok ve M. Ali Özkan tarafından çevrili yapılan Robert Jackson'ın "Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım" isimli kitabının 5. bölümünde, 8-13 yaşlarındaki Hindu, Hristiyan, Sih, Yahudi ve Müslüman bazı çocuklara etnografik metot eşliğinde bazı çalışmalar yapılmış olmasıdır.

2.2.5. Durum Çalışması Araştırması

73 Gürbüz - Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 112.

74 Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 90.

75 Gürbüz - Şahin, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz, 112.

76 John M.Hull, "Demokratik Çoğulcu Toplumlar da Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler", çev. Didem Nasman, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (2004), 44.

77 Robert Jackson Religious Education: an Interpretative Approach London, Hodder and Stoughton 1997 akt. Hull, "Demokratik Çoğulcu Toplumlar da Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler", 45

Durum çalışması araştırmanın hem ürünü hem de nesnesi olabilecek nitel araştırma içerisindeki bir desen türüdür. Durum çalışması araştırması, araştırmacılarının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları, örneğın gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar vs. aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır. Durum çalışmasındaki analiz birimi birden fazla durum (ok mekânlı çalışma) veya tek bir durum (tek mekânlı çalışma) olabilir.⁷⁸

Durum çalışması araştırmasının kendisi ayrı bir yöntemeye dayanır görünmektedir ve bu aşama, nitel ve yarı deneysel alanlarla ilgidir ancak tamamen onların bir parçası değildir. Durum çalışması yönteminin kendisine ait deseni, veri toplama ve analitik işlemleri vardır. Yöntemin ayrılığının bir göstergesi olarak günümüzde çağcıl bilim insanları ve öğrenciler, bir bölüm boyunca belirtildiği gibi, nitel ve nicel teknikler kullanarak kendi durum çalışmalarını başlatmakta ve tamamlayabilmektedir. Ayrı bir beceriselliğın varlığı, kişinin, yeni bir çalışmada (alternatif olarak, deneysel bir araştırma, tarama, tarihsel bir araştırma veya yarı deneysel bir araştırma yapmak istediğini söylemesinden çok da farklı olmayan bir şekilde) ana metot olarak durum çalışması yapmak istediğini söylediğinde kolaylıkla kabul edilir. Durum çalışmaları, aynı zamanda karma yöntem araştırmalarının bir bölümü olarak diğer seçimlerle bir arada kullanılabilir.⁷⁹

Söz konusu yöntemle alakalı Karabulut'un hazırlamış olduğu "Yurt Dışındaki Türk ocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi (İsviçre Örneği)" Yüksek Lisans Tezi örnek gösterilebilir.⁸⁰ Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmış ve dersin mevcut işleyişi betimsel olarak analiz edilmiştir. MEB tarafından 2010 yılında hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı ve Türkçe ve Türk Kültürü Dersi öğretim materyali Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi üniteleri doküman inceleme tekniği ile incelenmiş, aynı zamanda İsviçre'de 2017-2018 eğitim öğretim yılında MEB tarafından görevlendirilen Türk

78 Creswell v.dėr., Nitel araştırma yöntemleri, 97.

79 Robert K Yin - İlhan Günbayı, Durum çalışması araştırması uygulamaları, 3. Bs (Ankara: Nobel, 2017), 19.

80 Hale Karabulut, Yurt Dışındaki Türk ocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi (İsviçre Örneği) (Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2019).

öğretmenlerin, bu derse katılan öğrencilerin, öğrenci velilerinin ve konu ile ilgili üst düzey bilgi ve yetki sahibi toplamda 40 kişinin görüşleri, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda; İsviçre'nin anadil ve kültür derslerinde din öğretimine izin vermemesi, farklı etnik kimliğe ve dini mezhebe mensup velilerin din eğitimini çatışma zemini olarak görmesi ve dersin dil ve anlama seviyesini aşan yoğun bir içeriğe sahip olması gibi durumlara bağlı olarak dersin işlenemediği sonucuna ulaşılmış, Türkçe ve Türk Kültürü dersinde verilecek din öğretiminin içeriğinin sadeleştirilerek; dini, kültürel ve ahlaki kimliği besleyen zengin içerikler ve disiplinler arası yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.6. Doküman İncelemesi

Doküman incelemesi, araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesidir. Doküman incelemesi, gözlem veya görüşmenin mümkün olmadığı araştırmalarda tek başına veri toplamak amacıyla, diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanıldığında ise verilerin çeşitlendirilmesini sağlamak ve araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla kullanılan bir tekniktir.⁸¹

Nicel araştırmalar için de kullanılan doküman tekniği, nitel yöntemin de önemli bir veri toplama aracıdır. Bu teknik, çeşitli materyallerin, araştırma konusu için çözümlenmesidir. Doküman incelenmesi tekniği, veri toplamada çeşitliliği sağlamak için ve araştırmanın diğer tekniklerle yürütülmesinin mümkün olmadığı zamanlarda başvurulabilecek bir tekniktir.⁸²

Doküman tekniği, gözlem ve görüşme tekniğinde olan yazıya dökme işlemini gerçekleştirmeye gerek kalmadan verilerin hazır olması avantajına sahiptir. Araştırma konusu ile ilgili kişiler, ulaşılmaz olduğunda, araştırma için en uygun tekniktir. Hatırat, günlük gibi kaynakların incelenmesi ile ilk ağızdan, daha samimi ve doğal bir şekilde duygu ve düşüncelere ulaşılabilir. Bununla beraber dokümanların tespit edilmesinde birtakım zorluklar yaşanabilir. Dokümanların güvenilir ve orijinal olmama ihtimalleri de zaman zaman söz konusu olabilir. Kayıp ya da eksikler olabilir. Yazılı materyallerin çözümlenmesi

81 Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Ankara: Seçkin Yayınları, 2005),188-189 akt. Gönc Şavran v.dğr., Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 79.

82 Özcan Güngör, Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş El Kitabı, 1. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 213.

beklenen bir araştırmada, okuryazar olmayan gruplar araştırma kapsamın dışında kalabilirler.⁸³

Doküman inceleme tekniği, aşağıdaki adımlara uygun bir şekilde planlanabilir:

- Öncelikle “Ne tür belgelere ihtiyacım var?”, “Dokümanlara nereden ve nasıl ulaşabilirim?” sorularını yanıtlayıp, zamanınızı ihtiyacınız olan dokümanlar için ayırınız. Böylece, ihtiyacınız olmayan dokümanlar için zaman harcamamış olursunuz.
- Belgelerin doğru ve güvenilir olup olmadığını araştırınız. Araştırma sorularınız için ne derece faydalı olduklarını değerlendiriniz. Belgeleri kullanmak için gerekli izinleri alınız.
- Belgelerin taranması, verilerin tasnif edilmesi ve işlenmesi.
- Yorumlama ve raporlama süreci.

Söz konusu yöntemle alakalı Çolak’ın hazırlamış olduğu “7-12 Yaş Dönemi Çocuklara Yönelik Hz. Peygamber’i Anlatan Kitapların Dinî Gelişim Teorileri Açısından İncelenmesi” Yüksek Lisans Tezi örnek gösterilebilir.⁸⁴ Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmada, çocuk kitaplarının bir parçası olan ve çeşitli yayınevleri tarafından hazırlanan Hz. Peygamber’in hayatını anlatan çocuk kitaplarının, çocukların dinî gelişim özellikleri açısından incelenmiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber’in hayatını anlatan Belkıs İbrahim Hakkıoğlu’nun Peygamber Öyküleri Muhammed (S.A.V.) kitabı; Ahmet Efe’nin Sevgili Peygamberim kitabı; Halide Çakıcı’nın Peygamberimiz Hz. Muhammed kitabı; Mürşide Uysal’ın Peygamberimizin Hayatı kitabı; Orhan Sezgin’in Sevgili Peygamberimiz Hazreti Muhammed’in Hayatı isimli kitabındaki kavramlar, resimlerin kullanımı, olay örgüsünün ortaya konulması, kronoloji sorunu ve ana kahramanın sunuluş biçimine ait bulgular değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda Hz. Peygamber’in hayatını anlatan kitaplarda çocukların dinî gelişim özelliklerinin dikkate alınmasının gerekliliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

83 Miles, M.B. ve Huberman, A. M. (2016), Nitel Veri Analizi. (çev. S. A. Altun ve A.Ersoy), 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi, 288 akt. Güngör, Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş El Kitabı, 124.

84 Mikail Çolak, 7-12 Yaş Dönemi Çocuklara Yönelik Hz. Peygamber’i Anlatan Kitapların Dinî Gelişim Teorileri Açısından İncelenmesi (Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2018).

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız nitel araştırma desenleri hakkında kısa bir mülahaza yapacak olursak şunlar söylenebilir; bu yaklaşımların tümü araştırma problemi ile başlayıp sorular, veri, veri analizi ve araştırma raporu ile devam eden genel araştırma sürecine sahiptir. Bunun yanı sıra bu yaklaşımlar, değişen derecelerde, mülakatlar, gözlemler, dokümanlar ve görsel-işitsel materyalleri içeren benzer veri toplama süreçlerinden faydalanmaktadırlar. Bununla birlikte, desenler arasındaki birkaç potansiyel benzerlik de dikkate alınmalıdır. Anlatı araştırması, etnografi ve durum çalışması araştırması analiz birimi tek bir kişi olduğundan benzer görünebilir. İşin doğrusu, tek bir kişiye yönelik bir kullanılabilir bu yaklaşımdan herhangi biri çalışmada; ancak toplanması ve analiz edilmesi gereken veriler önemli ölçüde farklılık gösterecektir. Anlatı araştırmasında, araştırmacı bireyin anlattığı öykülere odaklanıp bunları kronolojik olarak sıralarken; etnografide, bireylerin kendi kültürü ve kültür paylaşım grubu bağlamı içerisindeki öykülerinin ortamına odaklanılır; durum çalışması araştırmasında ise, genellikle bir konuyu örneklendirmek için tek bir durum seçilir ve ardından araştırmacı bu durumun ortamına dair detaylı bir betimleme sunar. Araştırmacının tek bir birey üzerinde çalışmak istemesi durumunda sizleri önerilecek yaklaşım, etnografinin kültürün çok geniş kapsamlı bir resmi olmasından dolayı, anlatı yaklaşımı ya da tek bir durum çalışmasıdır. Devamında tek bir bireyin araştırıldığı anlatı çalışması ile tek bir durum çalışmasını karşılaştırdığımızda, durum çalışmaları genellikle birden fazla durumu ele alırken anlatı çalışmalarının sadece tek bir birey üzerine odaklanmasından dolayı anlatı çalışması daha uygun görünmektedir.⁸⁵

2.3. Karma Yaklaşım

Karma araştırma, nitel ve nicel yöntem ya da paradigmaların karması bir yaklaşımdır. Karma araştırmanın taraftarları, paradigmanın uygunluk tezi ve felsefesine bağlılık duyarlar. Uygunluk tezi, nicel ve nitel yöntemlerin uyumlu olduklarını, tek bir araştırmada (karma araştırma) her ikisinin de kullanılabileceğini öngörür. Paradigma felsefesi ise; araştırmacıların, gerçek dünyada en iyi çalışan yaklaşım ya da yaklaşımların karmasını kullanması gerektiğini öngörür. Bu felsefeye göre kısaca her şey, faydalıdır ve kullanılmalıdır. Karma araştırma taraftarları, ayrıca “karma araştırma temel ilkesini”

85 Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 102.

kullanırlar. Bu temel ilkeye göre araştırmacı güçlü tarafları birleştiren ve zayıflıkları katlamayan yöntemlerin bir kombinasyonunu ya da karmasını kullanmalıdır.⁸⁶

Nicel araştırma ile nitel araştırma yönelimlerinin özellikleri farklı olsa da bazen araştırmacılar her iki yöntemi birlikte kullanabilmektedir. Her iki yöntemin birlikte kullanıldığı araştırmalar karma araştırmalara olarak nitelendirilmektedir. Örneğin bir sosyal bilim araştırmacısı, önce nitel bir araştırma tasarımı ile çalışmak istediğı konu hakkında derinlemesine bilgi elde ederek, bazı önermeler ortaya atabilir. Daha sonra da nicel yöntemler kullanarak bu önermeleri test edebilir. Bazen de araştırmacılar nitel ve nicel verileri eş zamanlı toplayarak nitel ve nicel verilerin birbirlerini destekleyip desteklemediğini teyit ederler. Bu tür araştırma desenleri zenginleştirilmiş (triangulation) desen olarak adlandırılmaktadır.⁸⁷

Karma model araştırma, araştırmacının araştırmanın bir aşamasında ya da araştırma süreçlerinin iki ya da daha fazla aşaması boyunca hem nitel hem de nicel araştırma yaklaşımlarını karmasıdır. Örneğin; bir araştırmacının bir taramada, çoklu kapalı uçlu (multiple closed-ended) ya da nicel tipte maddeler yanında birkaç açık uçlu nitel tipte maddeleri içeren bir anketi kullanması böyledir. Bir araştırmacının nitel veri toplaması sonra da verileri nicelleştirmeye çalışması da bir örnektir. Karma model araştırma iki tipte olmalıdır.⁸⁸

Aşama içi karma model araştırma (in within- stage mixed model research); nicel ve nitel yaklaşımlar araştırmanın bir aşaması ya da daha fazla aşaması için de karmalanır. Örnek verilecek olursa, veri toplama tekniğı olarak açık uçlu (nitel) soruları ve kapalı uçlu (nicel) soruları içeren bir anket uygulaması böyledir.

Aşama boyunca karma model araştırma; nicel ve nitel yaklaşımlar en azından araştırmanın iki aşamasında karmalanır. Örnek verilecek olursa; insanların bireysel gelişim kursları almalarının nedenleri araştırılmak istendiğinde (nitel bir amaç) araştırmacı, açık uçlu bir mülakat (nitel veri toplama) yapabilir; böylece niçin bireysel gelişim kursları aldıklarını sorabilir; sonra da sonuçları her bir cevabın ne kadar tekrarlandığını sayarak

86Johnson, B. Ve Christensen, L.Educational Research, Quantitative, Qualitative and Mixed Research. www.southalabama.edu/coe/bset/johnson/lectures/lec2.htm, 16.12.2008 akt. Ali Balcı, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem Teknik ve İlkeler, 12. (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 42.

87 Creswell v.dğr., Nitel araştırma yöntemleri, 105.

88 Ali Balcı, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem Teknik ve İlkeler, 12. (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 44.

nicelleştirebilir (nicel veri analizi). Ayrıca araştırmacı tepkiler yüzde yüz olarak rapor edilebilir, kategori setleri ya da değişkenler arası ilişkileri olabilirlik (kontincensi) tabloları yoluyla sınavabilir.⁸⁹

Söz konusu yöntemle alakalı olarak Koyuncu'nun "Anadolu İmam Hatip Liselerinde Örtük Programın Tespiti (Konya İli Örneği)" konulu Yüksek Lisans Tezi örnek gösterilebilir.⁹⁰ Hazırlanan çalışmada yöntem olarak Karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntemle hazırlanan araştırmalarda hem nitel yöntem hem de nicel yöntem aynı anda uygulandığı görülmektedir. Araştırmada Anadolu İmam Hatip Liselerinde örtük programın, ders kitapları, bina dekorasyonları ve öğretmen merkezli okul yönlendirme ve beklentileri bağlamında tespitler yapılmış, görüşme ve doküman incelemesi yapılmış bununla beraber anket verilerinin istatistiksel olarak değerlendirilmesi de yapılmıştır. Bu sebeple çalışma yer yer nitel bir araştırma özelliği taşıırken yer yer nicel araştırma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri nitel ağırlıklı olarak birlikte kullanılmıştır. Buna göre araştırmada, AİHL'de var olan örtük program, Konya ili örneğinde, meslek dersleri ders kitaplarında ve bina duvar, kolon ve panolarında yer alan örtük öge ve öğretiler ile öğrenci algıları ve okul yönlendirme ve beklentileri bağlamında ortaya konmaya çalışılmış ve bu yönde araştırma sonunda yer alan sonuçlara ulaşılarak öneriler sunulmuştur.

Karma yöntemle alakalı Ulu'nun "Bir Öğretim Yöntemi Olarak Hizmet Ederek Öğrenme Uygulamalarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerindeki Yeri ve Değeri" konulu hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezini de örnek olarak gösterebiliriz.⁹¹ Araştırmada, öğrenmenin sosyal ve davranışsal boyutunun öne çıkaran bir yaklaşım olarak "Hizmet Ederek Öğrenme" metodunun DKAB öğretmenlerince bilinme düzeyini ve din eğitiminde uygulanabilirliğini ve etkisi araştırılmıştır. Nicel ve nitel yöntemin birlikte kullanıldığı bu araştırmada; eğitim, eğitimin amaçları ve sosyal yönü, eğitimin sosyal yönünü öne çıkaran yaklaşımlar ve Türkiye'de hizmet ederek öğrenme uygulamaları ele alınmıştır. Ayrıca ABD de hizmet ederek öğrenme örnekleri incelenmiş, bu yaklaşımın din eğitiminde

89 Balcı, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem Teknik ve İlkeler, 45.

90 Mehmet Koyuncu, Anadolu İmam Hatip Liselerinde Örtük Programın Tespiti (Konya İli Örneği) (Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2019).

91 Sakine Ulu, Bir Öğretim Yöntemi Olarak Hizmet Ederek Öğrenme Uygulamalarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerindeki Yeri ve Değeri (Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2017).

uygulanabilirliği tartişılmış, din eğitiminde bu yöntemle yapılabilecek uygulamalara örnekler vermeye çalışılmıştır. Bununla birlikte hizmet ederek öğrenme metodunun öğretmenler tarafından bilinirliği tespit etmek; derslerde kullanılıp kullanılmadığını, kullanılıyorsa nerelerde, ne şekilde kullanıldığını belirlemek; bu yöntemin kullanılmasının din öğretime katkısı olup olmayacağı hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla 64 DKAB öğretmenine anket çalışması uygulanmıştır. Sonuç olarak, çalışmaya katılan DKAB öğretmenlerinin bu metodu ya hiç bilmediği ya da çok az bildiği dolayısıyla bu yöntemi derslerinde kullanmadıkları, daha çok düz anlatım ve soru-cevap yöntemlerini tercih ettikleri görülmüştür. Öğretmenlerin büyük bir kısmı DKAB derslerinde öğrenmenin psikomotor boyutunun eksik kaldığını, bu derste yeni öğretim yöntem ve tekniklerine ihtiyaç duyduğunu belirtmişlerdir. Öğrenci merkezli, eğitimin sosyal boyunu öne çıkaran, yaparak-yaşayarak öğrenme esasına dayalı bir yaklaşıma olumlu baktıkları görülmüştür.

Sonuç

Bilim olmanın en önemli şartlarından birisi kendine özgü bilimsel yöntem ve tekniklere sahip olması gerekliliğidir. Bu çalışmanın amacı da Din Eğitimi hazırlanacak araştırmaların bilimsel bir yöntemle ele alınarak araştırılıp incelenmesi ve bilimsel bir geleneğe yaslanarak özelden Din Eğitimi alanına genelde ilahiyat alanına hatta sosyal bilimler alanına katkı sağlamaktır.

Din Eğitimi bilimi alanında hazırlanmış çalışmalara bakıldığında, literatürde nicel yaklaşımda hazırlanan çalışmalarda daha çok tarama ve deneysel yöntem kullanıldığını halde meta analizi yönteminde çalışmalara pek rastlanılmamıştır. Nicel yaklaşımda hazırlanan araştırmalarda tarihsel yöntem ve betimsel yöntemlere sık sık yer verildiği de görülmüştür. Nitel yaklaşımda hazırlanan çalışmalarda ise daha çok doküman analizi, durum çalışması, fenomenoloji ve anlatı araştırması yöntemlerine yer verilmiş, etnografik ve kuram oluşturma yöntemlerinin kullanıldığını araştırmalara pek rastlanılmamıştır. Bununla beraber karma yaklaşımın da sık kullanılan yaklaşımlardan olduğu görülmektedir.

Din Eğitimi biliminde de olduğu gibi bütün bilimler, mevcutta olanı açıklama, irdeleme ve kontrol etme ihtiyacına binaen ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu ihtiyacı belirli bir metodoloji ile ortaya konması daha tutarlı sonuçlar almaya ve geçmişten gelen birikimleri de ekleyerek bilimselleşme sürecinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Alanında duayen

hocalar, Din Eğitimi Bilimi hakkında araştırmalarda kullanılabilir yöntem ve yaklaşımları belli tasniflerden geçirmişlerdir. Araştırmacılar, araştırma esnasında kaynakları oldukça geniş yelpazede ele aldığında daha nitelikli bir çalışma ortaya koymaktadırlar. Bununla beraber Din Eğitimi bilimi alanında yapılan çalışmalara yönelik çalışmaların da yapılıyor olması alanda büyük bir ilerleme olduğu hakkında ipuçları vermektedir. Yukarıda paylaşılan bilgiler muvacehesinde Din Eğitimi biliminin tarihi süreçte hangi aşamalardan geçtiği görülmekle beraber hangi araştırmalarda hangi yöntemin kullanılacağına dair araştırmacılara ışık tutmaktadır. Nihayetinde araştırmacılar, araştırmalarında kullanabileceği alternatif yaklaşım ve yöntemleri değerlendirme imkânı bulabileceklerdir.

Kaynakça

Acuner, Hacı Yusuf. *“Türkiye’de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmalarında Yöntem Sorunu”*, 1. Din Eğitimi Kongresi, Kocaeli, Türkiye, 26 - 28 Ekim 2017.

Akyürek, Engin. *Ortaçağ’dan Yeniçağ ’da Felsefe ve Sanat*. İstanbul: Kocabı, 1994.

Altaş, Nurullah - Arıcı, İsmail. "Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci", *Din Eğitimi*. 8. ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş, İstanbul: Ensar, 2017.

Altun, Veysel K. *“Din Eğitimi Alanındaki Bilimsel Çalışmaların Seyri Hakkında Bir Değerlendirme”*. Artuklu Akademi 2/2 (28 Aralık 2015): 1-27.

Balı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem Teknik ve İlkeler*. 12. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2001.

Bozkurt, Sema Nur. *Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur’an-ı Kerim Dersi Öğretim Programının İncelenmesi (Afyonkarahisar Örneği)*. Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim, 2019.

Büyüköztürk, Şener - Kılıç Çakmak, Ebru - Akgün, Özcan Erkan - Karadeniz, Şirin - Demirel, Funda. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 14. Bs. Ankara: Pegem Akademi, 2013.

Cebeci, Suat. *Din Eğitim Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ, 2005.

Coşkun, İlhan. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin 2010 Yılı ve 2018 Yılı Öğretim Programlarının Din Eğitimi Açısından Karşılaştırılması -Merhamet Değeri Örneği-*. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2019.

Creswell, John W. - Brown, Martha L. "How Chairpersons Enhance Faculty Research: A Grounded Theory Study". *Review of Higher Education* 16/1 (1992): 41-62.

Creswell, John W - Bütün, Mesut - Demir, Selçuk Beşir. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. 4. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.

Çolak, Mikail. *7-12 Yaş Dönemi Çocuklara Yönelik Hz. Peygamber'i Anlatan Kitapların Dinî Gelişim Teorileri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2018.

Doğan, Recai - Ege, Remziye. "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği", *Din Eğitimi El Kitabı*. 5. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

Erkuş, Adnan. *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. 3. Ankara: Seçkin, 2011.

Gönç Şavran, Temmuz - Turhanoğlu, Ayşin Koçak - Suğur, Nadir - Çetin, Oya Beklan. *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2012.

Güngör, Özcan. *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş El Kitabı*. 1. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Gürbüz, Sait - Şahin, Faruk. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. 4. Ankara: Seçkin, 2017.

Hull, John M. "Demokratik Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler", çev. Didem Nasman, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (2004), 43-50.

Jackson, Robert. *Religious Education: an Interpretative Approach* London, Hodder and Stoughton 1997.

Kalfa, Nazlı Tutku. *Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Yüksek Lisans, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2019.

Karabulut, Hale. *Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi (İsviçre Örneği)*. Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2019.

Karakuş, Kübra. *DKAB Öğretmenlerinin Aldıkları Din Eğitiminin, Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Mesleki Öz-Yeterliliklerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)*. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2020.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel, 2005.

Keyifli, Şükrü. "Eğitim ve Din Eğitimi". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/2 (2013): 103-126.

Kırcaali İftar, Gönül - Bir, Ali Atıf - Özdamar, Kazım - Özmen, Ahmet. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 601 Cilt. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1999.

Koyuncu, Mehmet. *Anadolu İmam Hatip Liselerinde Örtük Programın Tespiti (Konya İli Örneği)*. Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2019.

Nipkow, Karl Ernst. "Grundfragen der Religionspädagogik", in: K: Wegenast Religionspädagogik, Darmstadt, 1981, C. I, s. 366-387.

Okumuşlar, Muhiddin. "Din Eğitiminin Bilimselliği/Neliği". *Din Eğitimi El Kitabı*. 5. ed. Recai Doğan - Remziye Ege, Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

Özkan, Fatih. *Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri*. Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2019.

Röhrs, Hermann. *Forschungsmethoden in der Erziehungswissenschaft*, Verlag W. Kohlhammer Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1971, s. 41.

Tosun, Cemal. "Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye'de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları". *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2/1 (2009): 293-303.

Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. 9. Ankara: Pegem Akademi, 2017.

Ulu, Sakine. *Bir Öğretim Yöntemi Olarak Hizmet Ederek Öğrenme Uygulamalarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerindeki Yeri ve Değeri*. Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2017.

Yazıbaşı, Muhammed Ali. *II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüştîye Mekteplerinde Ahlak Eğitim ve Öğretimi (1908-1918)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Anabilim Dalı, 2014.

Yemenici, Ahmet. "İslamofobi Karşısında İslam Algısına Dair Bir Türkiye Örneği: Hoşsımlar ve Pedagojik/Eğitsel Değeri", *Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu (01-02 Aralık 2016) Bildiriler Kitabı*, ed. Azize Toper Kaygın - Cüneyt Aydın, İslami İlimler Fakültesi Yayın No: 2/159-185, Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2017.

Yin, Robert K - Günbayı, İlhan. *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. 3. Bs. Ankara: Nobel, 2017.

Zengin, Zeki Salih. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD) 11/2 (01 Haziran 2011): 1-24*.